

Биљана Дојчиновић
Универзитет у Београду
bdojcinovic@fil.bg.ac.rs

**Дигитална хуманистика
и завере (не)читања.
Пројекат *Књиженство, теорија
и историја женске књижевности
на српском језику до 1915. године****

ABSTRACT: Dojčinović Biljana, *Дигитална хуманистика и завере (не)читања* (Digital Humanities and Conspiracies of [Non]Reading). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 11. Poznań 2011. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 321–333. ISSN 2084-3011.

The article tries to answer the following question: "what is the potential of digital data bases in research of the history and theory of marginal literatures", that is, in the research of women's writing? The focus of the text is on the data base *Knjiženstvo*, as well as on the complete project *Knjiženstvo, theory and history of women's writing in Serbian language until 1915* which connects its topic with European context in an innovative way.

KEYWORDS: innovation; digital humanities; literary theory; women's writing; women writer

Када је 2000. године Силија Хоксворт (Celia Hawkesworth), преводитељка и професорка српских и хрватских студија на Универзитету у Лондону, објавила књигу *Voices in the Shadows* (Гласови у сенци) у издавачкој кући Централноевропског универзитета у Будимпешти, то је била и прва *gender* књига овог издавача. Књига представља историјски низ женске књижевности у Србији и Босни и Херцеговини и, мада написана за стране читаоце, на енглеском, одавно је важан извор информација и за заинтересоване из српске културе. Њен статус непреведене

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178029 Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*.

књиге све до овог тренутка могао је да означава и статус женске књижевности у српској култури – друга, на другом, другачијем језику.

Сама студија Силије Хоксворт није имала јасан феминистички теоријски оквир. Уместо тога, она је, као нит која треба да повеже традицију женске књижевности на српскохрватском у једну целину, указала на збирку поезије Десанке Максимовић *Тражим помиловање*. Силија Хоксворт, наиме, пише:

у контексту традиције главног тока српске књижевности, којом доминира мушки глас, ово дело као да... има исту задивљујућу особину попут неких кратких артикулација женске перцепције које се изненада пробијају у појединим епским песмама за које је познато да су их певале жене (Hawkesworth 2000: 15).

С друге стране, књига Силије Хоксворт је у Србији читана пре свега у студентској популацији која ју је користила као уџбеник на женским студијама и курсевима о женској књижевности. Ту се, парадоксално, показала друга страна комуникативности енглеског језика, могућност да се књига користи а да не захтева превод.

Такав случај није био могућ са књигом Магдалене Кох (Magdalena Koch) која је 2007. објављена на пољском ...*kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX wieku (kanon – genre – gender)*. Да би се уписала у овдашњу књижевну теорију и историографију, морала је бити преведена, што се догодило пет година после пољског издања из 2012. године. У тренутку када је написана изгледало је као да је историја српске женске књижевности могућа само на страном језику. Превод мења ту ситуацију – историја српске женске књижевности „враћена” је тиме у свој изворни, матерњи језик, изнова је осветљена, скупа са теоријом која тиме бива саображена потребама ове културе, преведена, пренета и понашена. Студија ...*када сазремо као култура... Стваралаштво српских списатељица на почетку XX века (канон – жанр – род)* започиње историјским прегледом женског књижевног стваралаштва на српском, али се најдетаљније бави почетком двадесетог века као временом интензивније активности српских списатељица. Књига је добила наслов на основу дела реченице Исидоре Секулић којом се предвиђа да ће стваралаштво српских списатељки (конкретно је реч о Милици Јанковић) бити праведно оцењено онда када се „смиримо, када сазремо као култура”. Магдалена Кох је позиционирала женске гласове унутар

ширег културног контекста, а саму различитост женске књижевности показала је пре свега на примеру четири модернистичке списатељице – Јелене Димитријевић, Исидоре Секулић, Милице Јанковић и Данице Марковић. Зашто баш њих четири? Зато што су оне примећене у савременој рецепцији, на самом почетку 20. века, а потом су, са изузетком Исидоре Секулић, практично избрисане са мапе српске књижевности, да би тек деведесетих, на таласу феминистичке теорије, почело да се поново говори о њима.

Управо је поглед на њихово стваралаштво из угла феминистичке критике неопходан да би се разумео тај привремени преокрет. Наиме, феминизам и модернизам као светски покрет вишеструко су повезани, најпре једноставном чињеницом да није могло бити никакве модернизације без еманципације – и та се модернизација односила на пол, колонизоване субјекте, питања расе, класни положај. У случају жена, еманципација се огледала у свеопштим захтевима за право гласа, с једне, и шире, културне свести о потреби измене друштвеног положаја (која је у овом делу Европе најјачи подстицај добила од социјалистичких идеја).

У књижевнотеоријском смислу, модернизам је тренутак у ком се дешава буђење свести о посебности женске књижевности. Већина важних концепата савремених теорија женске књижевности, од женске књижевне традиције до односа телесности и текста, почиње да се развија управо у периоду модернизма. У тексту који је иначе непозната ауторка Анђелија Поповић написала у Бечу 1895. године и објавила у годишњаку *Српкиња* за 1897, каже се да је литература све што је написано да би било објављено. Теоријске импликације овакве дефиниције књижевности су вишеструке. Она је у складу са оним што је било доминантно схватање књижевности у том периоду, схватање које је обухватало и публицистику и друге облике које је тешко категоризовати. Овај став, међутим, имплицира и да је књижевност била (само) јавни дискурс, што је значило да се, на пример, дневници и приватна писма нису рачунали као књижевност. И Вирџинија Вулф (Virginia Woolf) је слично мислила, говорећи у *Сопственој соби* да се „писма не рачунају”¹. Док у својој

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 178029 Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*.

раној гинеоциничкој студији и Илејн Шоуволтер (Elaine Showalter) тврди слично, данас се истраживање женске књижевности увелико окреће и ономе што није било писано за јавност, као драгоценом извору за разумевање околности настанка текстова и самих текстова. Оно што је најупечатљивије у суду Анђелије Поповић старом више од 100 година, јесте јасна подела на приватно и јавно, од чијег препознавања и истицања и почиње савремени феминизам. Но, бављење феминистичком теоријом, па чак и феминистичком књижевном критиком није нас одмах довело до истраживања женске књижевне историје. Велики део ангажмана у оквиру феминистичке критике кретао се, прилично дуго, у домену усвајања и примењивања онога што се на Западу, одакле је неоефеминизам углавном долазио, чинило. О томе сведочи и велики број превода, од материјала умноженог на гештетнеру за већ легендарну конференцију *Друг-ца жена*, одржану у Студентском културном центру 1978, до библиотеке *Род и култура* Центра за женске студије из Београда. Чак и у текстовима који су се бавили домаћим материјалом, теорија је била „преведена”, „уведена”, још увек не сасвим прилагођена ономе што је материјал којим се овде располаже. То је нужно тако, јер процес „понашивања” теорије, односно међусобно модификовање контекстуалног знања и теоријског апарата који је донет са стране захтева колективни напор, расправе, дискусије и време. Процес стварања сопственог знања јесте спор и дуготрајан.

1. Дигитална хуманистика и завере (не)читања

У другој деценији 21. века сам појам традиције добија потпуно другачији облик него што је то било пре двадесет и више година. О женској књижевној традицији више се не размишља као о непрекинутом низу у ком ваља попунити лакуне, већ као о структури налик на мрежу која никада не може бити потпуно завршена. За такав приступ можемо да захвалимо новим информационам технологијама које су добиле сопствену примену у хуманистици и наишле на нарочито повољно тле у области женских студија.

Први покушај да се интернет искористи као медиј за подстицање упознавања са српском женском књижевношћу јесте истраживачки

пројекат назван *Завера нечитања: место, судбина и значај женског књижевног стваралаштва у српској културној бащини* (2001–2004). Пројекат је произишао из предавачког програма Центра, уз циљ да реafirмише женску књижевност са историјског аспекта, да створи теоријски оквир за поновно читање и разумевање женског писма, као и да установи традицију женског списатељства у Србији. Назив пројекта предложила је Владислава Гордић Петковић, једна од учесница пројекта, поред Татјане Росић, Дубравке Ђурић и Биљане Дојчиновић. Идеја је била да се на српском и енглеском представе текстови о жени и књижевности са аспекта историје и феминистичке теорије књижевности. Текстови поменутих ауторки, као и Светлане Слапшак, Снежане Самарције и Љиљане Пешикан Љуштановић налазе се на сајту Центра за женске студије².

Идеје дехијерархизације и ванканоничности оживеле су у пуној мери унутар дигиталних база података које су претраживе по азбуци, абедици или предмету, али готово никад по позицији унутар националне историје књижевности. Дигитална хуманистика је релативно нова грана хуманистике и информационе технологије и означава повезивање ових двеју области. Брз развој информационих технологија утиче и на све већу присутност ове гране – од текстова у дигиталној форми, преко база података, све до веома развијених центара у којима се спроводе занимљиви, али за традиционалну хуманистику прилично бизарни експерименти³. У случају књижевности, дигитализовани подаци, од библиографских и биографских података, преко дигиталних и дигитализованих текстова, визуализација, компјутерске обраде података не само да омогућавају већ и захтевају стварање нових приступа књижевној историји и теорији књижевности. Дигиталне базе података и базе целих текстова пружају брз преглед и другачији увид у податке, стално преиспитивање категорија попут жанрова, рецепције и саме идеје књижевности и штампане културе. На тај начин, дигитална хуманистика представља и методолошку новину у проуча-

²<<http://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/istrzivanja/zavera-necitanja>>, 4.02.2015.

³В. опис једног таквог експеримента у Kaltenbrunner 2011, <<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=20>>, 4.02.2015.

вању хуманистике, или, у најмању руку, захтева да се хуманистици приступа на другачије начине.

Укрштање технологије и хуманистике има низ предности, али доноси и извесне опасности. Једна од основних свакако је редукционизам, свођење књижевности на нешто што она није, као што показују „теорије нечитања”, тј. „атекстуална критика”⁴. Сумње у сврсисходност читања, које изражавају теорије попут оних Франка Моретија (Franco Moretti), могу ићи упоредо са развијањем мрежа и категорија за разврставање књижевних појава, њихово „паковање” у одређене фиоке и категорије. Овакви прегледни системи изузетно су погодни за стварање категорија и одредница у базама података. Идеје Франка Моретија о светској књижевности и начинима на које она може да се опише, обухвати, представљају добро теоријско утемељење за сваки преглед који тежи обухватности, али не и продубљености. Морети се, наиме, залаже за квантитативни приступ који се заснива на „критици из друге руке” (*second hand criticism*) или „читању на даљину” (*distant reading*⁵), за разлику од „помног читања” које представља интерпретацију текста. Када говори о процесу читања, он наглашава да то није читање ради производње интерпретације, већ ради њеног тестирања и додаје:

И у том случају ви у ствари више и не читате *текст*, већ читате кроз текст, тражећи своје јединице анализе. Тај задатак је ограничен од самог почетка; то је читање без слободе (Moretti 2000: 168).

Потрага за одређеном јединицом анализе заправо је једно од чворишта односа дигиталне и традиционалне хуманистике. Квантитативна анализа није ни у ком случају производ дигиталног доба, иако нове технологије у највећој мери олакшавају ову врсту истраживања, нити је једина врста анализе која се у хуманистичким подручјима, па и књижевности, може спроводити. Дигиталне базе података чине једноставнијим такве приступе јер их аутоматизују – под претпоставком да се барата целим, претраживим текстом, или да је неко унео у одређена поља

⁴Термини Адријане Марчетић којима ауторка истиче одрицање појединих теоријских приступа од бављења самим текстом (Марчетић 2012).

⁵ „Читање на даљину: где даљина, дозволите да поновим, јесте услов знања: она омогућава да се усредсредите на јединице које су много мање или много веће него сам текст: на средства, теме, тропе – или жанрове и системе” (Moretti 2000: 163).

одговарајуће податке, означио их или на неки други начин учинио прегледивим. Читање на даљину би ту могло да се заврши, али никако не и читање ради интерпретације или, да парафразирам Моретија, „читање са слободом”, што и јесте стожер хуманистике. У том смислу, Моретијеве идеје о проучавању књижевности зарад исцртавања графикона, мапа и стабала, која треба да нам пруже различите прегледе развоја идеја, жанрова, мотива, међуодноса, не могу бити замена за читање ради разумевања и доживљавања, већ само помоћно средство. У противном, овакве идеје представљају одустајање од саме идеје књижевности.

2. Пројекат Књиженство

Дигитална хуманистика носи посебан потенцијал када је реч о групама које су из различитих разлога у традиционалној хуманистички маргинализоване. Набавка дигиталног материјала на страним језицима – часописа и нових публикација – преко база података и интернета уопште много је једноставнија него када је реч о штампаном материјалу. За средину која је, попут српске, прошла искуство деведесетих година када су страна периодика и литература уопште биле недоступне, вредност дигитализованог материјала на интернету потпуно је јасна. У ситуацији када, на пример, Amazon.com још увек не испоручује књиге у Србију, дигитална издања су брз и једноставан, мада не увек и јефтинији начин да се прати потребна литература.

Када је реч о женској књижевности, поготово оној која чини сегмент једне већ маргинализоване културе, нема бољег медија за повезивање, сарадњу, презентовање резултата истраживања од дигиталних база података и текстова у дигитализованој форми доступних на интернету. Ове базе на изванредан начин понављају искуство спискова, библиографија и каталога који су и сачували поједина имена у женском списатељству од потпуног заборавља. По узору на европску базу података *Women Writers* (<http://neww.huugens.knaw.nl/>), насталу из покушаја да се опише и опише рецепција Жорж Санд у Европи (Дојчиновић, Коч 2001), формирана је и база података *Књиженство* у оквиру пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915.* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког

развоја Републике Србије у периоду од 2011. до 2015. године. Циљ пројекта је да реконструише историју женске књижевности на српском језику, као и да теоретизује њене специфичности, преобликујући постојеће, углавном западне, појмове и моделе. Сам термин *књиженство* звучи као комбинација речи књига и *женство*, односно као кованица која би требало да значи женску књижевност. Међутим, *књиженство* није неологизам, већ термин⁶ близак речи *књижевство* која је била дублет за *књижевност*. Иво Тартаља бележи да дубровачки лексикограф Стули код речи *књижевство* и *књиженство* упућује: „види *књижевност*” (Тартаља 1975: 182). У савременој употреби овај појам одговара свему ономе што женска књижевност тежи да обухвати – такозвану лепу књижевност, али и приватне облике изражавања, као и оно што бисмо данас назвали публицистиком. Патинирани призвук речи *књиженство* упућује на идеју књижевне историје, а њена обухватност у погледу онога шта *књижевност* овде значи срећно је здружена са термином *женство* који као да подразумева али и превазилази појмове женствености, женскости и феминизма.

Два основна елемента пројекта јесу дигитална база података и часопис. *Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе* профилисан је као међународни електронски часопис који се од другог броја налази и у бази података EBSCO. Повезан је са базом података *Књиженство* са којом дели исту почетну адресу, <www.knjizenstvo.rs>, али и са другим електронским изворима преко линкова у текстовима.

Дигитална база података *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године* садржи податке о стваралаштву српских књижевница од средњег века до 1915. године. Реч је о основним биографским и библиографским подацима, подацима о преводима, женским часописима, везама са другим књижевницама, српским и страним, међусобним утицајима и, у неким случајевима, линковима који воде ка дигитализованим текстовима.

База података се налази на адреси <<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/>>. Најједноставније је до ње доћи преко адресе сајта, то јест, почетне

⁶Сф. „књиженство” у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика, књига IX.

странице, <www.knjizenstvo.rs>. Када се притисне неко од поља АУТОРКЕ, РАДОВИ, СЕРИЈСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ, РЕЦЕПЦИЈА, отварају се следећи скупови података:

- Биографски подаци о ауторкама: важни датуми, подаци о приватном и професионалном животу ауторке, библиографски подаци, линкови ка другим сајтовима итд.
- Информације о радовима: датуми објављивања, издања и поновљена издања, линкови ка другим сајтовима и дигитализованим радовима итд.
- Подаци о серијским публикацијама: уредништво, динамика излажења, сарадници, оријентација часописа и сл.
- Подаци о рецепцији, попут критика у периодици, преводи. База такође има и странице на енглеском језику за сваку ауторку, као и везу са базом података *Women Writers* (<<http://neww.huuygens.knaw.nl/>>).

Радови, рецепција и други линкови међусобно су повезани. На пример, повезане су серијске публикације и радови ауторки заступљених у бази, као и ауторке са рецепцијом женске књижевности. Оваква врста рада захтева да се о књижевним аспектима размишља на начин који укључује прегледност, једноставност и доступност, као и могућност лаког коришћења података.

База података *Књиженство* јесте настала по узору на поменућу европску базу података, али се од ње разликује по томе што се бави првенствено продукцијом, а не рецепцијом, иако и њу укључује. Основна идеја у формирању базе била је та да се о рецепцији може говорити тек када је сама књижевна продукција. Друга ствар је у томе што је овде реч о такозваној „малој књижевности” или „књижевности на малом језику”, чија је емисиона моћ слаба. Сам положај српске женске књижевности у европској бази података, која нагласак ставља на рецепцију, ради реконструисања мреже европских књижевница и њиховог међусобног рада био би поново маргиналан. На пример, роман *Нове* Јелене Димитријевић преведен је на руски језик 1928. године⁷, док је њена савременица Јелица Беловић Бернаджиковска (Bernadzikowska) много објављивала и на немачком језику,

⁷ <<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/jelena-dimitrijevic>>, 4.02.2015.

између осталог и *Die Sitten der Suedslawen* (Културна историја Јужних Словена)⁸. Све то, међутим, делује незнатно у поређењу са изузетном рецепцијом ауторки попут Жорж Санд (George Sand) или Џејн Остин (Jane Austen). Без познавања дела наших књижевница, само поглед на рецепцију српске женске књижевности у Европи поново би је учинио скоро сасвим невидљивом.

База података *Књиженство* није база целих текстова – тек понеко од оригиналних дела или студија може се наћи у дигиталној форми. То значи да *Књиженство* и даље подразумева истраживачки рад у библиотекама, потрагу за текстовима и њихово помно читање. База података, као и библиографија, подразумева да су подаци већ разврстани, каталогизовани, прегледани, али не и да је то крај истраживања. Напротив, управо је у пројекту *Књиженство* база замишљена као почетак и подстицај за даља истраживања. Приступ бази је слободан, а подаци у бази резултат су рада истраживачица и истраживача у оквиру пројекта *Књиженство* и сви заинтересовани могу користити те податке уз услов да наведу базу као референцу. Отуда је база података поуздано, академски проверено оруђе у истраживачком процесу – за многе будуће истраживаче то ће бити и полазна тачка у раду. Сам истоимени часопис служи даљем, теоријском и историјском промишљању и проширивању знања које је у бази представљено, тако да се хуманистика и дигитална технологија овде удружују не само ради видљивости и прегледности већ и ради продубљеног приступа који свакако подразумева читање ради задовољства и интерпретације – нечег што бисмо могли назвати „слободно читање”.

Од априла 2013. пројекат *Књиженство* је повезан и са информационо-технолошким пројектом COBWWWEB (Cooperation Between Women Writers Within European Borders)⁹. Реч је о изради европске платформе дигиталних база података за женску књижевност под називом Виртуална истраживачка средина (VRE – Virtual Research Environment). Пројекат је доделила европска организација CLARIN Краљевском институту за историју у Хагу, а наша база је међу пет првих обухваћених овом платформом (поред база података

⁸<<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/jelica-belovic-bernadzikovska>>, 4.02.2015.

⁹<<http://www.womenwriters.nl/index.php/COBWWWEB>>, 4.02.2015.

из Холандије, Швајцарске, Шведске и Норвешке). Усклађивање ових база значи да ће кратки прегледи, попут овог који сада постоји за личне податке у одредницама, бити уведени и у поља за дело и рецепцију дела, као и да ће се успоставити линкови међу књижевницама које су се међусобно читале или познавале.

Пројекат *Књиженство* се бави теоријом и историјом женске књижевности на српском језику до 1915. године, што значи да узима у обзир књижевнице које су до те граничне године постале активне. Ако овај датум померимо за неких педесет година и гранична година постане 1965, то би на плану историјског и теоријског истраживања захтевало да се уведе велики број списатељки које су у том периоду стварале; да се модернизам осмотри у свим фазама које је имао на српском језику; да се истражи међуратна женска књижевност, као и да се испита књижевност соцреализма и других фаза до 1965. године. *Књиженство* би у том случају обухватило и рад Десанке Максимовић и на том примеру би се јасно видели нови токови које би база требало да представи. Какве би „поремећаје” њено присуство изазвало? Какве резултате донело? Десанка Максимовић није, по својој рецепцији, парадигматична ауторка. Она не спада у круг заборављених, потиснутих женских гласова, те би се могло закључити да би њено увођење у базу података довело до тога да се уносе категорије које би важиле само за њу. Сабрана дела, целокупна дела, варијанте, критичка издања, вишеструка издања, награде, све су то потврде њеног изузетног статуса у српској књижевности и, уз то, дуготрајне каријере. У српској књижевности не постоји ауторка која би могла да се пореди са њом у том погледу – једини географски близак пандан би јој била бугарска песникиња Елисавета Багријана (Елисавета Багряна). Но, ако се присетимо почетка овог текста, видећемо да је Десанка Максимовић већ поменута као неко ко наставља женску традицију. У новим околностима бисмо се питали шта наставља, а шта успоставља; шта чини њену мрежу стваралаштва, утицаја, развојног пута и начина на који се ти путеви повезују са другим токовима женског стваралаштва на српском и другим језицима? На тај начин би њено дело постало дословно графички видљива парадигма за будућност, јер захтева категорије које би имале повратно дејство на статус списатељки у култури.

3. Закључак

Шта значи база података као ново средство у историји и теорији књижевности, нарочито женског списатељства? Да ли је интердисциплинарност дигиталне хуманистике нешто што угрожава књижевност и *литерарност* или помаже да се књижевност у својој посебности очува? Шта значи незавршеност као инхерентна особина базе података, као и њена нехијерархичност и децентрираност? Како оценити успешност оваквог новог средства и како међу саме књижевне приступе увести појам „технолошке иновације“? Дигитална технологија је увелико ушла у наше животе, па и, што је логично, хуманистичка подручја¹⁰, те ће врло брзо и сама горе постављена питања изгледати излишна. Ако су сада необична, треба се подсетити да је ипак у питању иновација, а иновација је по својој природи увек – преседан.

Литература

- Dojčinović B., Koch M., 2001, *In Search of Women Authors: an Interview with Suzan van Dijk*, „Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе” бр. 1, <<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=25>>, 4.02.2015.
- Hawkesworth C., 2000, *Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*, Budapest.
- Kaltenbrunner W., 2011, *The Playful Epistemology of Digital Representation*, „Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе” бр. 1, <<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=20>>, 4.02.2015.
- Moretti F., 2000, *Conjectures on World Literature*, у: *World Literature, A Reader*, ред. Т. D’haen, С. Dominguez, М. Rosendahl Thomsen, Routledge–London–New York, стр. 160–170.
- Кох М., 2012, *Када сазремо као култура... Стваралаштво српских списатељица на почетку XX века (канон – жанр – род)*, Београд.
- Марчетић А., 2012, *Може ли постојати критика без текста?*, „Поетика, часопис за теорију, историју и критику поезије” бр. 4, стр. 29–67.

¹⁰Уз пројекат Књиженство, са Филолошког факултета је захтев Министарству просвете, науке и технолошког развоја у 2013. за добијање категорије која се односи на технолошку иновацију поднет и у име Дигиталне библиотеке Филолошког факултета, <<http://digifil.fil.bg.ac.rs/Account/LogOn?ReturnUrl=%2f>>, 4.02.2015.

Поповић А., 1895, *Знатније књижевнице у страних народа, Српкиња, илустровани календар за наш женски свет, за просту 1896. годину*, ур. Ј. Поповић, Велика Кикинда, стр. 47–51.

Тартаља, Иво Др, 1975, *Семантичке промене речи књижевност на страницама Летописа*, МСЦ, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, Нови Сад, Тршић, 11–16.09.

<<http://www.zenskestudie.edu.rs/izdavastvo/elektronska-izdanja/istrazivanja/zaveranecitanja>> (4.02.2015)

<<http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=20>>, 4.02.2015.

<<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/jelena-dimitrijevic>>, 4.02.2015.

<<http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/jelica-belovic-bernadzikovska>>, 4.02.2015.

<<http://www.womenwriters.nl/index.php/COBWWWEB>>, 4.02.2015.

<<http://digifil.fil.bg.ac.rs/Account/LogOn?ReturnUrl=%2f>>, 4.02.2015.